

דף שבועי

בס"ד

פרשת אחרי מות, תשפ"ב, מספר 1466

"כִּי בָעֵינָי אֶרְאֶה עַל הַכַּפָּרֶת" יונתן פיינטוך

ימים בעולם. אמרו לא באו ימים קלין עד שמת. ויש אומרים יצא חוטמו מזנק תולעים וכמין פרסת עגל עלת בתוך מצחו.

הכוהן, המלא עזות, מסרב להכפיר את תפיסתו ההלכתית בפני החכמים ובא על עונשו, בדיוק כפי שהזכיר הכתוב: "אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְנֵי אֶהֱרֹן בְּקִרְבָתָם לְפָנָי ה' וַיָּמָתוּ... דָּבַר אֶל אֶהֱרֹן אַחִיד... וְלֹא יָמוּת" (וי' טז:א-ב). תיאור העונש בירושלמי על פי ה"יש אומרים" מעניין, מפני שהוא מזכיר את התיאור המדרשי של מותם של נדב ואביהוא (ספרא, שמיני, מכילתא דמילואים פרשה א הל"ד): "אבה יוסי בן דסאי אומר שני חוטין שלאש יצתה מבית קודשי הקדשים, ניפיצחו (=התפצלו) לארבעה, נכנסו שניים בחוטמו של זה ושניים בחוטמו של זה". דמיון זה אינו מפתיע בגלל שחטא נדב ואביהוא עומד, כאמור, ברקע.

פרסת העגל מגיעה אל הסיפור מדמות המרכבה שבספר יחזקאל: "וְכַף רִגְלֵיהֶם כְּכַף רִגְלֵי עֵגֶל" (א:ז). המרכבה שם היא מושב השכינה, שמקומה הטבעי שלא בזמן הגלות הוא בקודש הקודשים. הטבעת הפרסה במצחו של הכוהן מרמזת על כך, שאחת החיות ממרכבת השכינה נאבקה בו בקודש הקודשים, פגעה בו והרגה אותו. זהו תיאור חמור מאוד; המכה, 'אות קין', מוטבעת במצח, כפי שקרה גם לעוזיהו שנכנס להקטיר קטורת אשר לא כדת: "וַהֲצַרְעַת זָרְחָה בְּמִצְחוֹ" (דבה"ב כו:ט).

גרסה שונה במקצת של הסיפור מופיעה בבבלי (יומא יט ע"ב, ע"פ כ"י מינכן 6):

תנו רבנן: מעשה בצדוקי אחד שתקן מבחוץ והכניס. פגע בו אביו. אמר לו: בני, אף על פי שצדוקין אנו שומעין אנו לפרושין. אמר לו: כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה: "כִּי בָעֵינָי אֶרְאֶה עַל הַכַּפָּרֶת" (וי' טז:ב) ועכשו שבא לידי לא אקיימנו? אמרו, לא הספיק לגמור את הדבר עד שמת ומוטל באשפה והיו תולעים יוצאין מחוטמו ובאין לתוך פיו. ויש אומרים ביציאתו נגף. דתני ר' חייא כמין קול נשמע בעזרה, שבא מלאך וחבטו על פניו, ונכנסו אחיו הכוהנים ומצאו ככף רגל עגל בין כתפיו שנאמר "וְרִגְלֵיהֶם רִגְלֵי יִשְׂרָאֵל וְכַף רִגְלֵיהֶם כְּכַף רִגְלֵי עֵגֶל וְנִצְצִים פְּעֵינָם נְחֹשֶׁת קָלָל" (יח' א:ז).

הבבלי מפתח יותר את תיאור העונש עם התולעים: "והיו תולעים יוצאין מחוטמו ובאין לתוך פיו", ויוצר ע"י כך אסוציאציה גם למדרש על המרגלים בבבלי סוטה (לה ע"א):

בפרשתנו אנו קוראים על עבודת הכוהן הגדול, שנדרשה תחילה כהכנה ל'ביאה אל הקודש', כלקח ממות נדב ואביהוא, ונקבעה בסוף הפרשה כעבודתו הקבועה של הכוהן הגדול ביום הכיפורים. במרכז העבודה הזו נמצאת ה'ביאה אל הקודש' עצמה, שמתבצעת עם ענן הקטורת.

כידוע, הצדוקים והפרושים נחלקו באשר לעיתוי הקטרת הקטורת הזו (ספרא, אחרי מות פרק ג ה"א): "וְהִבִּיא מִבֵּית לְפָרְכָת. וְנָתַן אֶת הַקְטֹרֶת עַל הָאֵשׁ לְפָנָי ה'" (וי' טז:יב-ג) – שלא יתקן מבחוץ וכניס. שהרי הצדוקין אומרים יתקן מבחוץ וכניס... ואומר "כִּי בָעֵינָי אֶרְאֶה עַל הַכַּפָּרֶת" (שם:ב).

הפסוק שהצדוקים מצטטים הוא דו-משמעי. הענן המתואר כאן יכול לכוון לענן שבאמצעותו השכינה מתגלה, כפי שהתגלה ה' בענן במדבר, או לענן הקטורת שנועד לכסות את פנים קודש הקודשים מעיני הכוהן הנכנס, ואולי הכוונה לשניהם. הפרושים קוראים את פסוקי הפרשה באופן הפשוט ביותר, כפי סדר הפעולות שמתואר בהם: "וְהִבִּיא מִבֵּית לְפָרְכָת. וְנָתַן אֶת הַקְטֹרֶת עַל הָאֵשׁ לְפָנָי ה'", בעוד הצדוקים מתעלמים מסדר הפעולות בכתוב ונצמדים לפסוק שבתחילת הפרשה: "כִּי בָעֵינָי אֶרְאֶה עַל הַכַּפָּרֶת" (שם:ב), כמורה על ענן מכסה ומסתיר כתנאי לכניסה "אֶל פְּנֵי הַכַּפָּרֶת" (שם).

חז"ל מספרים על חריגת הוויכוח מהמישור התאורטי, כשכוהן כיתתי (צדוקי/בייתוסי) לא שעה לדברי הפרושים ולשבועה שהשביעוהו, והעלה את ענן הקטורת בטרם נכנס. אחת הגרסאות לסיפור מופיעה בירושלמי (יומא פ"א ה"ה, לט ע"א):¹

ולמה משביעין אותו? מפני הבייתוסין...מעשה באחד שהקטיר מבחוץ והכניס מבפנים, וכשיצא אמר לאביו אע"פ שהייתם דורשין כל ימיכם לא עשיתם עד שעמד אותו האיש ועשה. אמר לו: אע"פ שהיינו דורשין כל ימינו אבל כרצון חכמים היינו עושין. תמיה אני אם יאריך אותו האיש

* הרב ד"ר יונתן פיינטוך, ביה"ס ללימודי יסוד ביהדות והמחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר-אילן, ורב קהילת 'אילנא דחיי' בירושלים.

** הדברים כאן הם תמצית חלקית (בשל מגבלות המקום) מתוך פרק בספרי כי בענן אראה, אגדה והלכה במסכת יומא בתלמוד הבבלי, גוש עציון, תשפ"א. להרחבה בנושא הנוסח, מקבילות וכן הפניות למקורות ומחקרים אחרים, ראו שם.

1 גרסה דומה, אך לא זהה, מופיעה בתוספתא כיפורים, ולא נעסוק בה מפאת קוצר היריעה.

בתיאור המדרשי על השכינה במדבר זה נראה כן: "כיון שהיו ישראל חונים, היה עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך... ומחפה את האהל מבפנים וממלא המשכן מבחוץ" (ברייתא דמלאכת המשכן פרק יד).

נעיר בקצרה על עוד עניין אחד בסיפור שבבבלי: "כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה 'כי בענן אראה על הכפרת' ועכשו שבא לידי לא אקיימנו? אמרו לא הספיק לגמור את הדבר עד שמת". הלשון הזו מחברת אותנו לסיפור על מות ר' עקיבא בבבלי ברכות (סא ע"ב):

בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו: רבינו, עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה "בְּכָל נַפְשְׁךָ" (דב' ו:ה) – אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי: מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשו שבא לידי לא אקיימנו?!

גם הניסוחים הזוהים "לא הספיק לגמור את הדבר עד ש..." (בחלק מכתבי היד), מגבירים, כך נדמה, את האירוניה למעשהו של הכוהן הצדוקי: ר' עקיבא לא הספיק לגמור את קריאת שמע עד שמת ויצתה נשמתו באחד". ואילו הצדוקי לא הספיק לגמור את דברי השבח לעצמו על הפרת ההוראה ההלכתית של החכמים, ומת. האירוניה מתעצמת גם על ידי תיאור הכאת המלאך/עגל את הצדוקי, לעומת ניסיון המלאכים להתערב לטובת ר' עקיבא בסיפור שבברכות.

נראה שהשוואה בין הסיפורים יוצרת תמונת מראה ניגודית ומעניינת בין הצדוקי לדמותו של ר' עקיבא, גיבור טרגי מול אנטי-גיבור טרגי. אי אפשר להתעלם מהאומץ של הצדוקי ומנחישותו. אולי הוא מזכיר בזה גם את נדב ואביהוא, במיוחד כפי שבחרו, למשל, מקורות חסידיים להתבונן בפן החיובי של התשוקה הדתית שלהם. ברם, קיים הבדל בולט בין הכוהן, שהחכמים הם מושא ההתרסה שלו, לבין ר' עקיבא שנוהג בהתרסה מול הרומאים. ואולי יותר מכך; לצדוקי הייתה תשוקה גדולה לקיים את אופן קריאת הפסוקים ע"י חברי הכת שלו, אך קריאה זו מובילה, כאמור לעיל, לתפיסה שמתמצה ביראה וריחוק מהשכינה בלבד. ואילו ר' עקיבא מגלם את הקוטב השני, מסירת הנפש על אהבת ה' – האהבה, הייחוד והדבקות שממשיכות את התנועה שעומדת בתשתית של הציור הפרושי/חז"לי את הכניסה לפני ולפנים והמפגש עם השכינה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[f](https://www.facebook.com/dafshv) הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

"וַיִּמְתּוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצְאֵי דְבַת הָאֶרֶץ רָעָה בְּמַגְפָּה" (במ' יד:לז) – אמר רבי שמעון בן לקיש: שמתו מיתה משונה. אמר רבי חנינא בר פפא, דרש ר' שילא איש כפר תמרתא: מלמד שנשתררב לשונם ונפל על טיבורם והיו תולעים יוצאות מלשונם ונכנסות בטיבורם ומטיבורם ונכנסות בלשונם.

השוואה זו מחדדת את הפן של סטיית הכוהן מהשליחות שאליה נשלח; הוא שכח שהוא אינו מייצג את עצמו, אלא את העם ואת מנהיגיו, את החכמים.

הבבלי גם ממקם את מכת כף הרגל של העגל "בין כתפיו". המיקום הזה מזכיר את המדרש על השראת השכינה בנחלתו של שבט בנימין. הוא נאמר על הפסוק "וַיִּבֶן כְּתִפּוֹ שֶׁכֶן" (דב' לג:יב), ומופיע בין היתר במקום סמוך במסכת (יב ע"א). ברמיזה זו טמונה אירוניה עמוקה, משום ש'בין כתפיו' של בנימין הוא מקום השראת השכינה, לעומת 'בין כתפיו' של הכוהן, שאליו נשלחת המכה של העגל ממרכבת השכינה. אפשר שהאירוניה אף מעמיקה עם הרמז לדעת ר' יהודה המופיעה במשנת מכות (פ"ג מ"י): "רבי יהודה אומר ארבעים שלמות הוא לוקה והיכן הוא לוקה את היתירה? בין כתפיו".

האירוניה אינה ביקורת סתמית, אלא טמון בה פשר. המניע לעמדה הצדוקית היה הרצון לכסות ולהסתיר את השכינה בכניסת הכוהן; לשמור על ריחוק ויראה. אך בעמדה זו כשלעצמה יש נימה של אירוניה. שכן, העובדה היא שבבית שני, שבו שרתו הכוהנים הצדוקים, לא היה מה להסתיר! לא ארון ולא כפורת ולא כרובים, והצדוקים יצרו 'הסתרה בתוך הסתרה'. החכמים "גומלים" להם בסיפור על הופעה מוחשית מאוד של השכינה, שאיתה לא רצו להיפגש, כשהכוהן ספג ואף נשא על מצחו או ביו כתפיו את אותות המפגש הפיזי עם חלק ממרכבת השכינה.

אכן, זהו תורף המחלוקת. הצדוקים, שכאמור שמים במוקד את הפסוק "כִּי בַעֲנַן אֲרָאָה עַל הַפְּרָת" (וי' טז:ב), וקוראים רק חלק אחד שלו, אכן מפתחים בעקבות נדב ואביהוא רק את הצד האחד: את יראת ההתקרבות, הכיסוי וההימנעות ממפגש. הפרושים, לעומתם, ובעקבותיהם החכמים, קלטו את דו-המשמעות של הכתוב; אכן יש כאן אלמנט של כיסוי, אבל כזה שגם מגלה, מכסה טפח ומגלה טפחיים, כמעשה אהבים, מפגש אוהבים. לפי עמדתם, הכוהן שנכנס מעלה ענן של קטורת אך ורק אחרי הכניסה, אחרי הרגע הראשון הקטן, שבו אולי יש גם 'הצצה מן החרכים'. יתרה מזאת, כפי שחידד את הדברים ד"ר הלל מאל², הם אף יוצרים, באמצעות הענן, את דמות השכינה המתגלה בענן במדבר, ובחזונו של ישעיה (בבלי יומא נג ע"א):

דתניא: נתן בה עיקר מעלה עשן, היה מתמר ועולה כמקל עד שמגיע לשמי קורה. כיון שהגיע לשמי קורה – ממשיש ויורד בכותלים עד שנתמלא הבית עשן, שנאמר "וְהַבַּיִת יִמְלֵא עֶשֶׂן" (יש' ו:ד).

2 ראו את דבריו בעניין בסרטון:

<https://www.youtube.com/watch?v=0knX1mS9Gs0&t=2848s>